

ВСТУП

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ НИНІШНЬОЇ УКРАЇНИ

В 15-річчя своєї незалежності Україна ввійшла із порівняно найбільшою у всьому пострадянському просторі релігійною мережею. Якщо в радянські роки ми мали офіційно зареєстрованих 9 церков і релігійних течій, то нині їх десь понад 120. Якщо тоді було зареєстровано десь 4,5 тис. релігійних організацій, то нині маємо їх біля 34 тисяч. Раніше при соціологічному опитуванні до віруючих себе зараховувало лише 5% респондентів. Нині таких вже більше 70. Зросла кількість віруючих серед молоді, інтелігенції, чоловіків, соціально активних прошарків населення. Можна сказати, що релігійність в Україні стала масовою. Релігія та її репрезенти – релігійні організації нині виступають активним чинником духовного відродження. Зріс їх суспільний статус. У громадській думці переважають оцінки релігії як визначального елементу духовної культури, невід’ємної складової духовності особистості.

Релігійне життя України загалом є надто складним і недостатньо науково осягнутим феноменом. Складність цього життя виявляється в низці його особливостей, а саме: а) хоч Православ’я і є в нашій країні домінуючою за кількістю своїх організацій конфесією, але його духовний вплив неухильно зменшується, а розірваність принаймні на три його незалежні Церкви, консерватизм і обмежена традиційністю функціональність роблять майбутню перспективу цієї конфесії проблемною; б) маємо широке і різноманітне втручання в релігійні процеси України як зарубіжних релігійних інституцій (Ватикан, Московський Патріархат, центри багатьох нових релігійних течій та ін.), так і світських чинників (влада країн, що мають в Україні свої етноменшини, Сенат США, ОБСЄ та ін.); в) активне оволодіння релігійним простором України раніше малопоширеними пізньопротестантськими спільнотами, а також новими, нетрадиційними щодо України конфесіями; г) поєднання в Україні релігійного життя (зокрема його інституційного розвитку) з політичним, а також процесами національного відродження не лише українського народу, а й етнічних меншин; д) відбувається індивідуалізація, уособищення релігійного життя, зникнення

воцерковленого віруючого, заміна участі в храмових богослужіннях на домашні телевізійні. У зв'язку із розвитком змішаних шлюбів (міжконфесійних, міжсвітоглядних, міжетнічних та ін.) зникає сім'я як „домашня церква”, а відтак виконання релігійних обрядів на сімейному рівні; е) в епоху постмодерну в християнстві на зміну гаслу „як я можу спастися” приходять гасло „як я можу стати щасливим в житті”. Нові Церкви своєрідно відсторонюються від традиційної затурбованості християнства духовним спасінням вірних, спасінням колись, потім і десь в потойбіччі й зорієнтовуються на повсякденні потреби людини і суспільства. В розмовах з послідовниками нових релігій відчуваєш їх щастя від того, що вони не слідуєть за традиційно пропагованими християнством концептами про гріховність і потойбічну відплату. Ці релігії вчать людину тому, як жити в повсякденні, як зробити життя радісним, а не якимсь випробуванням.

Ця парадигмальна зміна християнської віри робить привабливими для молоді нові релігії, а відтак ставить перед традиційними церквами проблему їх майбуття, яку вони прагнуть вирішити за допомогою держави шляхом протизаконного введення до навчальних планів світських шкіл богословських предметів, а то й заборони діяльності нових релігійних спільнот взагалі.

В сьогоднішній Україні відбувається активна політизація релігійного життя. Біляцерковні структури Московсько-Православної Церкви України (та й деякі єпархії, зокрема Півдня і Сходу) разом з партіями комуністів, вітренківців, Васильєва, „Союз” та ін. відкрито виступають із українофобськими гаслами, демонстративно протестують проти вступу України в Євросоюз і НАТО, прямо закликають до непокори владі, навіть до відкритого протистояння їй і невизнання В.Ющенка як Президента, висловлюють різні сепаратистські ідеї. Релігійний чинник примішується й до ідеї федералізації, а то й поділу України або на окремі держави чи ж до ідеї відторгнення сусідами наших окремих територій. Так, Одеський митрополит Агафангел з УПЦ МП обстоює ідею незалежної від України якоїсь фантазованої російськонародженим церковником Новоросії, закарпатські московсько-православні працюють над реалізацією ідеї русинства, прагнуть влитися в юрисдикцію Румунського Патріархату румуномовні села і райони Одещини, Буковини і Закарпаття. За цей сепаратизм варто притягувати до відповідальності, а то й ув'язнення не тільки світських політиків, а й політиканів у рясах, а державні чиновники відповідного призначення «мовчать собі, кажуть: може так і треба». Варто звернути увагу також

і на наявні сепаратистські настрої в його Церкві і владі УПЦ МП Володимиру (Сабодану), бо ж він мовчки за всім цим спостерігає, а мовчання в Україні - це ознака згоди. Може тому хресні ходи по Києву з портретами імператора Російського Миколи II, возведеного Московською Церквою у святі, організовуються від резиденції головного владика УПЦ МП в Києво-Печерській Лаврі, там зберігаються й різні стенди-транспоранти, з якими московсько-православні ходи час від часу човгають вулицями столиці.

Наявні організації переважної більшості конфесій у нас постають могутнім чинником русифікації. Адже десь в 70% їх богослужіння ведуться не державною (навіть в регіонах компактного проживання українців), а російською мовою. Російською ведуться заняття в духовних навчальних закладах, видруковується богословська література, преса, ведуться радіо- і телепередачі. То ж треба подумати над тим, щоб Закон України про мови був обов'язковим і для релігійних спільнот.

Такого букету міжконфесійного і міжцерковного протистояння, яке нині є в Україні, не знає жодна з країн світу. І тут не тільки міжцерковні колізії в Православ'ї, між православними і католиками, а й всередині мусульманства, іудаїзму, рідновірства, баптизму, харизматизму та ін. Це актуалізує питання пошуку шляхів толерантизації відносин в релігійному середовищі. Проблемою є не тільки, як то затурбовується Президент, поєднання православних церков (їх основних – три), а й мусульман (чотири спільноти), іудеїв (шість), поєднання баптистів, п'ятидесятників, рідновірів та ін. Запропонований В. Ющенком шлях поєднання православних через утворення Єдиної Помісної Православної Церкви нереальний не тільки із-за незгоди з цим Московсько-Православної Церкви України, а й із-за неспівпадіння засад Російського і Українського Православ'я, необхідності врахування в Україні національних інтересів росіян і зросіянених. Треба працювати насамперед на поєднання Київського Патріархату з автокефалами й одержання визнання цього православного утворення як Української Автокефальної Церкви Церквою-матір'ю Київської митрополії Константинопольським Патріархатом. Водночас слід визнати право на існування в Україні екзархату Московського Патріархату. Вирішення питання Помісності Православної Церкви в Україні можливе (наголосимо на цьому!) не через механічне поєднання наявних Церков, а вибудову такої Помісної Церкви, яка б відродила зганьблені Москвою традиції Київської митрополії, що знайшли свій узагальнений вигляд в Катехізисі і Требнику Петра Могили.

Україна входить у світовий суспільний простір. Актуалізується питання нашого представництва у світових релігійних асоціаціях. А тут функціонують різноманітні релігійні об'єднання – Всесвітня Рада Церков, Парламент релігій світу, Всесвітня Асоціація релігійних спільнот та ін. Україна не представлена в них своїми церковними структурами із-за збереження останніми своєї конфесійної підлеглості центрам, що існують в зарубіжжі (переважно в Москві).

Потребують уваги й допомоги нашої держави зарубіжні українські релігійні спільноти – православні, греко-католицькі, рідновірські та ін., які відіграли і ще можуть відіграти значну роль у збереженні українства діаспори. Проте зараз вони поступово відмирають. Можна активізувати їхню діяльність, зокрема шляхом створення на їх матеріальній базі Українських культурно-просвітницьких центрів. Необхідність активізації українських діаспорних церковних структур диктує також зростаюча нова українська діаспора. Не загубитися цьому українству в закордонні можуть лише наявні там українські церкви і створені на їх базі культурницькі центри. Ми ініціюємо проведення на базі нашого Відділення міжнародної науково-практичної конференції „Українська релігійна діаспора: стан і проблеми”.

Маємо зростаюче втручання у сферу релігійного життя України зарубіжних релігійних центрів, а також керівництва ряду держав. Зокрема, Московський Патріархат через збереження в Україні спільноти своєї юрисдикції прагне до утворення якогось нового Союзу (Союзу православних країн, Східно-Слов'янської Федерації, а чи ж навіть якоїсь нової Київської Русі). Але утворенню в Україні Помісної Православної Церкви протидіє не лише Московський Патріархат, а й Російська влада. Колишній Президент, а нині прем'єр-міністр РФ В. Путін УПЦ називає «Російська Православна Церква в Україні», навіть з держбюджету Росії фінансує будівництво в Україні її храмів. Сепаратистські настрої поширюються серед угорців-реформатів у Закарпатті, як і серед румуномовних православних сіл Буковини й Одещини. Слід звернути увагу й на діяльність ряду посольств в Україні, зорієнтовану на перетворення їх релігійно-національних меншин – німецьких, єврейських, польських, вірменських та ін. – у своєрідні осередки зарубіжних держав на українських теренах. Нас має цікавити також поява і зростання ваххабістського впливу в мусульманському середовищі України, зв'язок деяких громад Криму із ісламськими центрами зарубіжжя, характер відносин деяких мусульманських країн зарубіжжя із одновірцями в Україні, проблема включення мусульманського

чинника в процесі державної вибудови України. Визнаємо, що єдиною організованою силою Криму, яка нині стоїть на проукраїнських позиціях є Меджліс кримськотатарського народу і Муфтіят кримських мусульман. Саме вони не дають можливості зреалізувати задум російських кримчан про входження півострова до складу Російської Федерації, виокремлення з України.

Ту благодійницьку діяльність, яку нині ведуть релігійні спільноти України різних конфесій, можна назвати „старцівською” – подачки продуктами, одягом, подеколи застарілими ліками, медичним і деяким іншим технічним обладнанням. Все це, зрештою, формує негативний імідж нашої країни за кордоном, прирівнює нас до бідних країн Африки. Потрібно зорганізувати різноконфесійні релігійні спільноти на реалізацію більш значимих проєктів – сумісну міжконфесійну побудову й обслуговування сиротинців, будинків для літніх людей, санаторіїв для них, будинків ремонтних послуг, шкіл-інтернатів, бібліотек тощо.

Нас має турбувати і те, що останнім часом все частіше згорають дотла храмові споруди, особливо дерев'яні, православних і греко-католицької Церков. І це переважно в західноукраїнських областях. Якщо за роки Радянської влади ми мали всього два згарища, то лише за останній рік їх більше десяти, а за роки незалежності – до семидесяти. Тут треба сказати й про пограбування храмів. Відтак варто організувати державну опіку тих національних святинь, які знаходяться в користуванні різних Церков, але є загальнонародним надбанням, нашим духовним спадком і не мають бути знищені від недбалого їх використання, невмілого ремонту чи реставрації, а то й навмисного знищення з метою замітання слідів злочинства. Майже тисячоліття стояли Лаврські печери, а тепер, як свідчать експерти, із-за садово-господарської діяльності братії Києво-Печерського монастиря і пропуску необмеженого потоку туристів маємо великий обвал ґрунту в Нижніх печерах. Варто організувати вивчення і перепис святинь, які є в храмах і навіть в індивідуальному користуванні з метою збереження від того розкрадання, „згорання” в може спеціально організованих пожежах, вивозу в зарубіжжя, що нині стало якимсь всезростаючим явищем.

Якщо ми йдемо в Європу, а не в Союз з Росією з її цивілізаційно відсталим середньовічним Православ'ям, то маємо прийняти зафіксовану Європейською Конституцією світськість нашої держави. Проте останнім часом спостерігаємо ініційовану Президентом „по поняттям”, із явним нехтуванням ним вимог Конституції і законів про свободу совісті неграмотну клерикалізацію нашого суспільного

життя, знуцання над церковними канонами представниками влади при організації ними цілого ряду масових заходів (спільний молебень різноконфесійних і різноцерковних християн, мусульман та іудеїв, фуршет на території Святої Софії в дні Спасівського посту, роздача Президентом „священного вогню” в дні Пасхальних урочистостей тощо), неврахування рівноправності всіх офіційно зареєстрованих конфесій і церков при запрошенні їх представників на зустрічі з Президентом, на різні державні заходи тощо. В Україні Церква відокремлена від держави, а відтак будь-яка політична діяльність релігійних спільнот має не допускатися самою державою. А взагалі ми обстоюємо відокремлення Церкви і Держави, бо ж тільки відокремлення Церкви від держави дає можливість останній втручатися в сферу релігійного життя.

Якщо раніше церковні інституції прагнули включити до свого вжитку певні компоненти із різних суспільних і духовних сфер соціуму, то нині так звані традиційні церкви, втрачаючи своїх вірних, прагнуть протизаконно влізти в ці сфери, а відтак загальмувати суспільний поступ своїми віджилими консервативними формами вияву діяльної сутності людини, світобаченням на рівні примітивної міфології. Мисляча еліта країни поки що беззастережно спостерігає за цими знуцаннями над здоровим глуздом, підміною наукової картини світу й людини примітивом богословських суджень. США, Європа не допускає у себе подібне свавілля. Це лише у нас дехто з високих посадовців (певно маючи надто примітивний рівень своєї освіченості) прагне законсервувати українців в поглядах на світ і місце людини в ньому на рівні іудейської міфології десь майже трьохтисячної давності, виховувати у них почуття меншовартості на базі вивчення чужої «священної історії», бо ж вони, бач, не є народом обраним.

Можна було б тут і далі перераховувати той комплекс значимих проблем релігійного життя, державно-церковних відносин, які потребують ще свого вирішення, мали б знайти своє відображення в тому новому проекті Закону України про свободу совісті і релігійні організації, над яким працюють спеціальні комісії, але про це йтиметься в окремих параграфах нашого двохтомника «Україна релігійна».

Ми вважаємо, що в Україні мала б існувати потужна наукова інституція, яка б вивчала проблеми релігійного життя і розробляла науково обґрунтовані рекомендації щодо їх вирішення, сприяла подальшій толерантизації міжконфесійних відносин, розробила б із врахуванням міжнародного досвіду й української традиції концепцію державно-церковних відносин. Єдина академічна інституція – наше

Відділення релігієзнавства з його 22 науковими співробітниками - із цим справитися повністю не може. Потрібний також окремий державний орган у справах релігій із своїми організаційними структурами в областях і районах з метою чіткого забезпечення свободи буття релігії в Україні. Нинішній Держкомнацрелігій України не є таким, бо ж його функцію часто обмежують простою реєстрацією релігійних організацій, релігійне життя є лише однією із суспільних сфер його інтересів. Законотворча діяльність залишається поза полем діяльності цього органу влади. Будемо сподіватися, що нове демократичне керівництво цієї державної інституції працюватиме на утвердження повної свободи совісті в країні.